

УДК 780.8.087.2:780.614 33:780.616.433 (091)

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2022-6-4>

Олексій РЯБІНІН

асистент-стажист оркестрового факультету, кафедра скрипки,
Національна музична академія України ім. П.І. Чайковського, вул. Архітектора Городецького, 1-3/11,
м. Київ, Україна, 02000

ORCID ID: 0000-0003-4980-2373

Бібліографічний опис статті: Рябінін, О. (2022). Семантика музичного програмного сприйняття на фоні народності. *Fine Art and Culture Studies*, 6, 29–34, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2022-6-4>

СЕМАНТИКА МУЗИЧНОГО ПРОГРАМНОГО СПРИЙНЯТТЯ НА ФОНІ НАРОДНОСТІ

Народна українська музика впродовж історії завжди прагнула виділяти та розкривати єдине, дароване життям, духовність народу. Відображаючи усі духовні зміни сучасності, мистецтво відроджує і знаходить нові шляхи, сучасні стилі, новітню мову для посилення національної єдності та пам'яті. Висвітлення історичного шляху народної музики, починаючи з джерел, її коріння та напрямків до сучасного яскраво-барвистого осмислення, дозволяють, дедуктивним методом, поступово розширювати зацікавленість та визначати багатовекторність вивчення. Розуміння нашої історії новим поколінням, інколи для нас не прийнятне, дає надію на поєднання минулого та майбутнього. В сучасному осмисленні української музики, доповнюючи народністю, яскраво виявляється жанрова основа, з національним присмаком особливості, що полягає в концепції програмності, а також у принципах діалогу та гри, проявляючи себе особливо повно та багатовекторними напрямками розвитку. Практика поєднання музичного середовища близького оточення, в колі знавців аматорів чи просто поціновувачів прекрасного програмна музика внесла окрему сторінку розвитку музичного мистецтва. Українську народну музику кожна людина відчуває по-своєму і тому розуміння глибини фундаментального поняття залежить від рівня поєднання, в єдине існування із своєю країною, проживаючи життя один одного. Музичний текст це семіотична система, що здатна передавати художню інформацію звуко-часової властивості, де семантична щільність музичного образу віддзеркалює його знаковий характер. Є особисте бачення, що народна музика – найскладніший конвергент музичного перетинання минулого та сучасності, безмежний, невичерпаний матеріал для літератури, музики та мистецтва, який є основою національно-культурної спадщини та етико-моральної скарбниці для виховання українського покоління.

Ключові слова: українська народна музика, фольклор, семантика сприйняття, музична програмність.

Alexey RIABININ

Assistant-trainee of the orchestral faculty, violin department of the National Music Academy of Ukraine.
P.I. Tchaikovsky, 1-3/11 Arkhitekтора Horodetskooho str., Kyiv, Ukraine, 02000

ORCID ID: 0000-0003-4980-2373

To cite this article: Riabinin, A. (2022). Semantyka muzychnoho prohramnoho spryiniattia na foni narodnosti. [Semantics of musical program perception against the background of nationality]. *Fine Art and Culture Studies*, 6, 29–34, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2022-6-4>

SEMANTICS OF MUSICAL PROGRAM PERCEPTION AGAINST THE BACKGROUND OF NATIONALITY

Folk Ukrainian music throughout history has always sought to highlight and reveal the only spirituality of the people bestowed by life. Reflecting all the spiritual changes of our time, art revives and finds new ways, modern styles, the newest language to strengthen national unity and memory. Coverage of the historical path of folk music, starting with sources, its roots and directions to modern brightly colorful comprehension, allows, by a deductive method, to gradually expand interest and determine the multi-vector nature of the study. Understanding our history by new generations, sometimes not acceptable to us, gives hope for a combination of the past and the future. In the modern comprehension of Ukrainian music, complementing the nationality, the genre basis is clearly manifested, with a national flavor of the feature, which consists in the concept of programmatic, as well as in the principles of dialogue and play, showing itself especially fully

and multi-vector directions of development. The practice of combining the musical environment of the close environment, in the circle of connoisseurs of amateurs or just connoisseurs of excellent program music has made a separate page for the development of musical art. Each person feels Ukrainian folk music in his own way, and therefore the understanding of the depth of the fundamental concept depends on the level of combination, in a single existence with his country, living each other's lives. A musical text is a semiotic system capable of transmitting artistic information of sound-temporal properties, where the semantic density of a musical image reflects its iconic character. There is a personal vision that folk music is the most complex convergent of musical intersection of the past and the present, boundless, inexhaustible material for literature, music and art, which is the basis of national and cultural heritage and ethical and moral treasury for the education of the Ukrainian generation.

Key words: *Ukrainian folk music, folklore, semantics of perception, musical program.*

Постановка та актуальність проблеми.

Розвиток та аналіз вивчення розуміння суспільством музичної творчості стає актуальним і затребуваним напрямком, особливо української музики на фоні реалій військового сьогодення. Народність піднімає національний дух, загострює значення історичної пам'яті та зосереджує увагу на збереженні ідентичності для майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основою аналізу та практичного впровадження в сфері народної української культури залишаються дослідження засновників та продовжувачів народної української музики. Сучасні мистецтвознавці вносять свій вклад в вивчення народної музики та всебічної культури, розвитку поєднання народної ідентичності з програмним напрямком, виконуючи основні завдання, яке диктує сьогодення – збереження української народної спадщини для майбутнього; О. Драган «Грають віртуози», О. Білоконь «Українська народна пісня як соціокультурний феномен», І. Юдкін «Інтерпретація української художньої спадщини: аспекти творчого плюралізму». Поєднання усіх задіяних фундаментальних концепцій у єдину стратегію, може служити початком нової міждисциплінарної конвергенції як в науковому, так і у практичному векторі музичної творчості, народного українського суспільства.

Мета статті і завдання дослідження.

Метою дослідження є висвітлення поняття програмності та семантики співзвуччя сприйняття народного фольклорного початку. Тема відчуття та сприймання музичних тенденцій, особливо з українським історико-народним колоритом в сучасному суспільстві набирає актуальності. Завдання, обумовлені досягненнями мети, структурують виклад від історіографічних і культуро-творчих до аналітичних (виконавче-композиторських) аспектів дослідження, систематизувати наукові та творчі джерела щодо української ідентичності та народного єдиного

початку, як явища української музичної творчості та розвитку, пізнання на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу статті.

Історія та витoki української народної музики беруть початок з доісторичного часу, зберігаючи художні традиції та національний колорит. Розвиток музичних невербальних традицій дає поштовх розвитку самої людини, її писемності, розуміння, можливостей, знань і навичок та зростання темпу професійного висококваліфікованого музичного мистецтва. Народна творчість – продукт не тільки художньої але і соціальної активності народу, тому не обмежується фундаментальними визначеними концепціями і теоріями. Осмислення та розуміння специфіки функціонування, в складі комплексного фольклорного визначення, поглинання національної чи регіональної особливості, жанрова диференціація допомагає виразності і додає яскравості і неповторності народній музичній українці.

Народне інструментальне мистецтво не в змозі було надто довго існувати ізольовано. Після скасування кріпацтва традиції народного музикування зазнали впливу професійного виконавства й збагатились як новими прийомами гри, так і новим репертуаром. Зачатки інструментальної музики в умовах міської культури України з'являються, приблизно, у XVI столітті, основою якої стали жанри народної музичної творчості – пісня і танок. Видатні українські музикознавці виділяли кілька проблем впливу української музики на всесвітній музичний простір і навпаки, запозичення зарубіжної чужої музики на музичну народну українку: багатомісцеві історія та не завжди точно визначення теоретичної та виховної складової народної музики, засновуючись на нерівномірності історичних часів та поглядів, що стало позбавлення можливості доносити до широких мас теоретичного та виховного значення музичного фольклору, визначення ролі та місце народної музики та народної пісні у ідейному,

етичному та морально-патріотично вихованні української нації. «Ми, зі своїм багатством пісні, якого нам завидують чужинці, ми – маємо святий обов'язок зайнятися нашою народною піснею як-найосновніше, ми мусимо берегти її від загиби, що приносить їй велике місто і світ машин, ... сказав колись один мудрець, що гноблений народ, який шанує як-слід свою мову, має в руках ключі від своєї в'язниці. А ми додамо: гноблений народ, що ще й плакає як слід свою пісню, має навстіж відкриті двері своєї в'язниці» (Кудрик Б. 1930). Традиції – це перенесення історії до сучасності, передавання історичного досвіду від діда до онуків, від поколінь до майбутнього. Музичні народні традиції зберігаються родами, як великий безцінний скарб духовно-національного, матеріально-практичного та художньо-естетичного досвіду, як джерело інтересу та натхнення сучасної музичної творчості, доповнюючи необхідним живленням сучасними ідеями. Наше життя постійно змінюється і мистецтво теж відкриває нові горизонти розвитку, не зупиняючись, втілюючи новаторські ідеї, перетворюючи давні музичні традиції у велику класику. Яскравим взірцем українського новаторства є український композитор, Микола Лисенко, якого називають фундатором музичної класичної України, передавши через свої твори українськи народні музичні традиції минулих епох, аналізуючи та спираючись на різнобарвний фольклор, перетинаючись з вітчизняним новаторством, створив та став основоположником нового музичного напрямлення: поєднання народної та професійної культури. Значним поштовхом національної музики став період романтизму, пробуджуючи національний український патріотизм, народну свідомість та значущість нашої нації та історії. Протестуючи проти класичних музичних устоїв виникає плеяда видатних українських композиторів, які в своїх творах, звертаються до традицій народності, повніше висвітлюючи почуття та бачення українців. Ми часто спостерігаємо, на слуху, переосмислення народного фольклору на сучасний лад, перероблюючи та додаючи теперішнього колориту, даючи нове життя старим, знайомим композиціям.

Особливістю української музики є всебічне звернення українських композиторів до безмежного, невичерпного та різнобарвного джерела народності, де є можливість передати настрій та характер фольклорного першоджерела, де найвеличніші музичні митці світу вбирали

образи, самобутність, традиції, свіжий подих написаних творінь. Засновником та дослідником національної української музики, звертаючись до основ фольклору є М.В. Лисенко, створивши грандіозні опери: «Енеїда», «Наталка Полтавка», «Тарас Бульба», «Різдвяна ніч», тощо а епічне творіння «Запорозький марш» досі використовується як вітальний марш Збройних Сил України. Кожне Різдво наповнює таємним тремтінням в очікуванні казки, запрошуючи усі сили добра в новому році з українським обрядовим шедевром «Щедриком» автором мелодії якого є М. Леонтович. «У контексті сучасного музичного дискурсу формується особливий музично-текстовий простір, що характеризується смисловою багатомірністю, в якому віддзеркалено індивідуальне бачення композитором музичних смислів. У такому контексті музичний твір набуває ознак тексту та постає своєрідним репрезентантом особистісного досвіду митця і, як ментальна одиниця, зберігається у свідомості носіїв музичної культури. Звернення українських композиторів до багатовекторних шарів музичної культури інспірувало появу змістовних за семантикою музичних творів, більшість з яких виникла на межі нового тисячоліття та увійшла до скарбниці пейзажної музичної культури.» (П'ятницька-Позднякова І.С.2020).

Аналіз та розробки музичних досліджень вітчизняних творців музики розкриває актуальність проблем невизначеності тематики та повної проробки матеріалу, залишаючи безліч талановитих творів поза уваги. «Як зазначають дослідники, у наш час «все більшої актуальності набуває ретельне вивчення і пропагування творчої спадщини вітчизняних композиторів. Адже музика видатних митців України є культурним і духовним фондом нашого народу» (Буханець І.2020). Музика – людська душа, відкриваючи потаємні куточки особистої вразливості та незахищеності, дзеркало почуттів і емоцій, із відтінками суму чи радості, печалі чи натхнення, узагальнюючи та перетворюючи буденність в потенціал віри, надії та любові. «Однією з невід'ємних прикмет характеру душі українського народу є рефлексив – на любов до народної пісні, народної музики.» (Білоконь О.О.) Слухаючи музику, ми когнітивно-інтелектуально розвиваємося, покращуючи та розширюючи можливості сприйняття та міжособистісного спілкування та комунікацій. Музика – ліки широкого спектру застосування,

інколи не усвідомлюючи глобальне значення її терапевтико-психологічного скарбу. Тривалий час музична педагогіка та художньо-музична наука акцентує свою увагу на вивчені та досліджені музичної семантики, яка є основою поєднання синтаксичної лексики та музичної мови в єдиний мелодико-лінгвістично-ритмічний продукт, споріднення слова і мелодії. «Мелодія, гармонія, теми, вибір інструментів і голосів – все це елементи «музичної мови». (Шестаков В.П. 1971 с.434). На початку ХХ століття лінгвістична складова поширюється в музичній концепції аналізу та виконання твору, що викликає зародження «в масовій музичній свідомості міцні асоціації, аналогічні смислам словесної семантики». (Асаф'єв Б. В. 1971).

Будь який музичний елемент має свою художньо-тематичну роль (використання та функціонування мови в музикознавстві) називається семіотикою, яка в свою чергу поділяється на дві головні функції: семантична (сама роль та виразне значення) і комунікативна функції (конструктивно-формуєтворююча роль існування музичного твору). Семантика (грец. – значення одиниці мови) – смисловий, образно-виразний чи образотворчий знак в музиці. «Семантика музичної мови, засоби виразності в музиці, образно-емоційний лад, аналіз музичного твору – поняття невіддільні, і знаходяться у ряді найважливіших проблем музичної освіти всіх рівнів.» (Вашкевич М. 2006).

Першоджерелом музичної семантики, виразності музичного твору є дві фундаментальні парадигми: інтонація мови і слова та усі звуки світу, які нас оточують. Музичне сприйняття

поділяє на «інтонаційний слух, що є виразним, інтонаційно-змістовним компонентом музичного інтелекту, та аналітичний слух, що є композиційно-логічним компонентом музичного інтелекту.» (Кірнарська Д. К. 1997). Розуміння та осмислення музичного твору розкриває концепція програмної музики, яка на мою думку, «це музика, в будь якому прояві та можливих інтерпретаціях, яка допомагає людині бачити в особистій уяві реальні картини, розповіді, тощо, за допомогою назви твору чи програмних нот і поєднанні образного співвідношення з музичним твором. Українські композитори сучасності та творці минулих років звертаються до програмної музики, яка подає направлену стислу музичну інформацію, закодовані назви твору, конкретизацію образів.» (Рябінін О. (2022).

Протилежне значення програмній музиці є абсолютна музика – «це ніщо, буває нерепрезентативною або абстрактною. Абсолютна музика не представляє історію, ідею чи щось поза межами самої музики. Це музика заради музики, створена виключно для самовираження та дослідження правди про те, як музика викликає у вас почуття. Протягом тривалого часу в європейській історії люди припускали, що музика повинна мати якийсь предмет, щоб вона мала цінність, але композитори ХІХ століття, такі як Бетховен, почали відкидати цю ідею. Вони стверджували, що музика належить до найвищих форм мистецтва, тому що її можна оцінити виключно заради неї самої. Абсолютну музику не потрібно підключати ні до чого іншого» (Крістофер Мускато 2021).

Таблиця 1

Визначення програмної музики у світовому глумаченні

№	Автор, видавництво	Визначення поняття
1	Freebase (2021)	«Програмна музика це тип художньої музики, який намагається музично передати поза музичну розповідь. Саморозповідь може бути запропонована глядачам у формі програмних нот, заохочуючи образні кореляції з музикою». Freebase (2021).
2	Південний Уеб-сайт (2020)	«Програмна музика – це інструментальна музика, яка без слів зображує вірш, історію, предмет (наприклад, твір мистецтва чи тварину) чи сцену. Музика може викликати почуття, на слух описувати звуки чи рух природи або може відобразити персонажів чи події в історії» (NSW 2020)
3	BBC (2022)	«Музика програми є описовою, пропонує візуальні образи або «розповідає історію». Описова ідея або сюжетна лінія відома як програма. До музичних пристроїв, які використовуються для вираження історії або натхнення, належать: – музичні мотиви (або мотиви) – короткі мелодійні або ритмічні ідеї, які використовуються для представлення персонажів або образів; – трансформація тем, коли основна тема зазнає змін, щоб відобразити ситуацію; – оркестровий колір – використання інструментів для зображення персонажів або образів; – пряма імітація звуків, наприклад спів птахів або грім гармонія, динаміка, темп і тональність» (BBC 2022).

Таблиця створена автором за висновками наукової літератури.

Людина сприймає не тільки художнім образом тексту музичного твору, але і особливостями свого бачення та свідомого сприйняття почутого. Є основні учасники комунікативної дії: комунікатор (володар інформації, володар теми, композитор твору) і адресат (одержує та аналізує інформацію, оцінює та сприймає музичний твір, слухач), які тісно взаємодіють в єдиному творчому просторі.

Перед нами період розвитку української творчості, це вже історія, але через малий проміжок часу починаєш осмислювати і розуміти новий початок культурного розвитку людства і нашої країни, яка вносить у наше життя події, тенденції мистецького сьогодення, імпульсивні явища, які і складають погляд у майбутнє глобалізації, змінюючи мислення, свідомість та духовність. Але є в цьому прогресивному процесі незмінне – це наша історія. У сучасному процесі реальної побудови художньої музичної культури, можна відстежити домінуючу лінію, яка струмочком витікає із минулого. «Єднаним чинником різноспрямованих стилістичних течій.. стала ретроспективна художня рефлексія, особливості якої в Україні визначаються активною участю процесів фольклоризації». (Юдкін І. 1996, с. 294).

Перетинання народної культури, української особливості та неповторності, історії та подій

нашої країни з фундаментальною музичною концепцією, відтворює та народжує новий вагомий вектор взаємозв'язку та розвитку музичної української культури, яка дарує світу нові можливості та виконує головний принцип майбутнього – збереження та розуміння української культурної спадщини для нового покоління. Аналізуючи складний шлях програмної музики, її історичний розвиток, відчуваєш еволюційні зміни, які доводилися та переконувалися у правильності напрямку. «Неможливо уявити наше життя без музики: вона домагає людині заспокоїтись, привести думки до ладу, розслабитися після важкого робочого дня, відволіктися від повсякденних проблем». (Школа музики. 2019).

Висновок. Як прописано у Великому словнику синонімів Н Абрамової, є поєднання слів, які просочені музичною красою: гармонія, співзвуччя, згода, симфонія, лад, і поєднання кожної людини з світом цих відчуттів, розуміння і осмислення стає етапом в майбутнє. Ці слова несуть спокій рідного краю із раннім щебетом птахів, теплоту рідного дому, де вранці тебе пробуджують шорсткі руки доброї матері, запах пиріжків на столі, яскраве сонце, яке пестить твоє обличчя і бажає тобі гарного дня, це твої друзі, які будуть поруч, це рідна земля, яка дає тобі сили ставати справжнім чоловіком.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кудрик Б. Про виховне значення й належне плекання народної пісні. Просвіта. Місячник освіти – виховання – культури. Львів. 1930 Р. 1. Ч. 3. Червень С. 67–68.
2. П'ятницька-Позднякова І.С Семантичний вимір музичного твору: історія, теорія, практика : навчально-методичний посібник. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2020. 182 с. URL: <http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/813/1>
3. Буханець І. Скрипкові твори українських композиторів ХХ–ХХІ століть у концертному і педагогічному репертуарі виконавців. Суми, 2020. Буханець Ігор Миколайович. Магістерська робота. Група ММ-6. (1).pdf
4. Білоконь О. О. Українська народна пісня як соціокультурний феномен. *Музика в діалозі з сучасністю: освітні, мистецтвознавчі, культурологічні студії* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Київ : КНУКіМ, 2022. 310 с. С. 16–19. <https://drive.google.com/file/d/1vuPQ9GLHUtXOqnjPdSXWIrOp0fYDukC/view>
5. Шестаков В. П. Музична естетика Східної Європи XVII–XVIII століття / склад. текстів та загальний вступ. М. : Музика, 1971. 688 с.
6. Асаф'єв Б. В. Музична форма як процес. 2-е видат. Л. : «Музика», 1971. 376 с., нот [1].
7. Вашкевич М. Семантика музичного мовлення . Музичний синтаксис. Словник музичних форм : навчальний посібник. Конспективний додатковий матеріал до курсу теорії музики у МУ. 2006. Стр 76. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/1696532.pdf>
8. Кірнарська Д. К. «Музичне сприйняття : монографія. М., 1997. С. 143.
9. Рябінін О. Концепція програмного музичного співзвуччя скрипкових мініатюр в контексті народності. *Fine Art and Culture Studies*. 2022. № 5. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/art/issue/view/50>
10. Freebase. What does PROGRAM MUSIC mean? 2021. Definitions.net <https://www.definitions.net/definition/PROGRAM+MUSIC>
11. Веб сайт уряду Нового Южного Південного Уеб-сайту – освіта. 2020. Програмна музика. Program music – NSW Department of Education <https://education.nsw.gov.au/teaching-and-learning/curriculum/key-learning-areas/creative-arts/stages-4-and5/music/program-music>

12. BBC. Programme music – GCSE Music Revision – BBC Bitesize 2022. URL: <https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/zgcmxnb/revision/1>
13. Крістофер Мускато. Абсолютна музика проти програмної музики Absolute Music vs. 2021 Program Music – Video & Lesson Transcript. URL: <https://study.com/academy/lesson/absolute-music-vs-program-music.html>
14. Юдкін І. Інтерпретація української художньої спадщини: аспекти творчого плюралізму. Українська художня культура. Київ : Либідь. 281–297.
15. Школа музики. (2019). Камерна музика – основні поняття. URL: <https://music-school37.ru/vokal-i-penie/kamernaya-muzyka-osnovnye-ponyatiya.html>

REFERENCES:

1. Kudryk B. (1930). Pro vykhovne znachennia y nalezhne plekannia narodnoi pisni. [On the educational significance and proper nurturing of folk song] Prosvita. Misiachnyk osvity – vykhovannia – kultury. Lviv.1930 R. 1. Ch. 3. Cherven S. 67–68. [in Ukrainian].
2. Piatnytska-Pozdniakova I.S (2020). Semantychnyi vymir muzychnoho tvoruu: istoriia, teoriia, praktyka. [Semantic dimension of a musical work: history, theory, practice.] Mykolaiv : MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho, Navchalno-metodychnyi posibnyk. 2020. 182 s. URL: <http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/813/1> [in Ukrainian].
3. Bukhanets I. (2020). Skrypkyvi tvory ukrainskykh kompozytoriv XX–XXI stolit u kontsertnomu i pedahohichnomu repertuari vykonavtsiv. [Violin works of Ukrainian composers of the XX–XXI centuries in the concert and pedagogical repertoire of performers] Sumy 2020. Bukhanets Ihor Mykolaiovych. Mahisterska robota. Hrupa MM-6. (1).pdf [in Ukrainian].
4. Bilokon O. O. (2022). Ukrainska narodna pisnia yak sotsiokulturnyi fenomen. [Ukrainian folk song as a sociocultural phenomenon.] Materialy Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii «Muzyka v dialozi z suchasnistiu: osviti, mystetstvoznavchi, kulturolohichni studii» Kyiv : KNUKiM, 2022. 310 s. Str. 16–19. URL: <https://drive.google.com/file/d/1vuPQ9GLHUtxOqnpjPdSXWIrOp0fYDukC/view> [in Ukrainian].
5. Shestakov V.P.(1971). Muzychna estetyka Skhidnoi Yevropy XVII–XVIII stolittia / [Musical aesthetics of Eastern Europe of the XVII–XVIII centuries] sklad. tekstiv ta zahalnyi vstup. M. : Muzyka, 1971. 688 s. [in Russian].
6. Asafiev B. V. (1971). Muzychna forma yak protses. [Musical form as a process] 2-e vyd. L. : "Muzyka", 1971. 376 s., not [1]. [in Russian].
7. Vashkevych M. (2006). Semantyka muzychnoho movlennia. [Semantics of musical speech . Musical syntax] Muzychnyi syntaksys. Slovnyk muzychnykh form. Navchalnyi posibnyk. Konspektyvnyi dodatkovyi material do kursu teorii muzyky u MU. 2006. str 76. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/1696532.pdf> [in Ukrainian].
8. Kirnarska D. K. (1997). «Muzychne spryiniattia. Monohrafiia» [Musical perception : monograph] (M., 1997). S. 143. [in Russian].
9. Riabinin O. (2022). Kontseptsiiia prohramnoho muzychnoho spivzvuchchia skrypkovykh miniatiur v konteksti narodnosti. [Concept of programmatic musical consonance of violin miniatures in the context of nationality.] Fine Art and Culture Studies, №5 (2022). URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/art/issue/view/50> [in Ukrainian].
10. Freebase (2021). What does PROGRAM MUSIC mean? [What does PROGRAM MUSICmean?]-Definitions.net <https://www.definitions.net/definition/PROGRAM+MUSIC>
11. Veb sait uriadu Novoho Yuzhnoho Pivdennoho Uieb-saitu [Program music] – osvita.(2020). Prohramna muzyka. Program music – NSW Department of Education. URL: <https://education.nsw.gov.au/teaching-and-learning/curriculum/key-learning-areas/creative-arts/stages-4-and5/music/program-music>
12. BBS (2022). Programme music [Program music] – GCSE Music Revision – BBC Bitesize. URL: <https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/zgcmxnb/revision/1>
13. Kristofer Muskato (2021) Absolutna muzyka proty prohramnoi muzyky [Absolute music vs. program music] Absolute Music vs. Program Music – Video & Lesson Transcript. URL: <https://study.com/academy/lesson/absolute-music-vs-program-music.html>
14. Yudkin I. (1996). Interpretatsiia ukrainskoi khudozhnoi spadshchyny: aspekty tvorchoho pliaralizmu. [Interpretation of Ukrainian artistic heritage: aspects of creative pluralism] Ukrainska khudozhnia kultura. Kyiv : Lybid. 281–297. [in Ukrainian].
15. Shkola muzyky. (2019). Kamerna muzyka – osnovni poniattia. [Chamber music – basic concepts]. URL: <https://music-school37.ru/vokal-i-penie/kamernaya-muzyka-osnovnye-ponyatiya.html>